

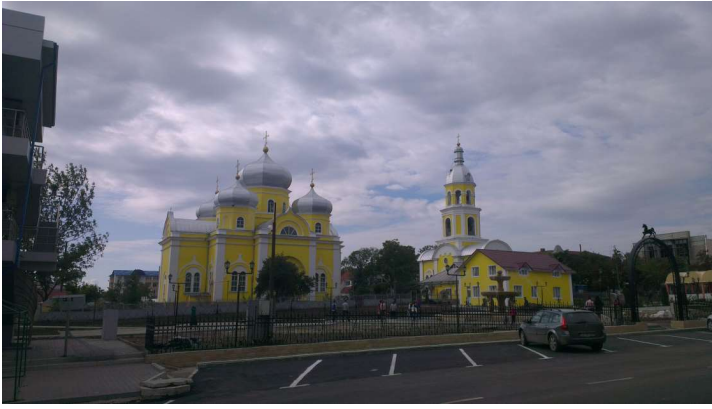
Astrid Menz

□ÇEV. DEFNE ERSİN TUTAN

GAGAUZLAR VE GAGAUZCA

THE GAGAUZ: PEOPLE AND LANGUAGE

0. Giriş

Gagauzca en çok Türkiye Türkçesi ile ilişkili olduğundan (bkz. Dmitrijev 1932: 209) ve çoğu Türkolog tarafından Türkiye Türkçesinin bir lehçesi olarak sınıflandırıldığından (bkz. örn. Doerfer 1959), benim bu dili tanımlayışım Gagauzcanın kendine özgü ve onu Türkçeden ayırtıran özelliklerine odaklanacaktır. Ardından Gagauzcanın karşı karşıya

olduğu tehlikenin boyutlarını tartışıp, bağımsız Moldova devletinin kuruluşundan bu yana ortaya çıkan ve bu dilin hem sürdürümünü hem de tehlikede oluşunu etkileyen gelişmeleri değerlendireceğim.

A. Gagauzlar

1. Gagauzlar Kimdir? Din, Kültür, Coğrafya ve Nüfus

Gagauzlar Ortodoks Hristiyan¹ dinine mensup olup Türkiye Türkçesinin bir değiikesini konuşmaktadırlar. Bu dil, günümüzde başlıca Moldova Cumhuriyeti'nin güney bölgelerinde konuşulmaktadır. 2004 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre, Moldova Cumhuriyeti'nde 147.500 Gagauz yaşamakta ve toplam ülke nüfusunun %4,4'ünü oluşturmaktadır.² Ukrayna'da 2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre³ ise burada 31.923 Gagauz yaşamaktadır. Ukraynalı Gagauzların çoğu Odessa bölgesinde yerleşiktirler.

¹ Gagauzların bir kısmı Babtist Kilisesi gibi Protestan kiliselerine bağlıdır.

² Recensămîntul populației 2004. 2004 nüfus sayımı Moldova Cumhuriyeti'nde yaşayanları Transdinyester Cumhuriyeti'ndekiler hariç olmak üzere kapsamaktadır.

³ <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>

2002⁴ yılı nüfus sayımına göre, Rusya Federasyonu'nda 12.210 Gagauz yaşamaktadır. Rusya'da yaşayan Gagauzların kendi dillerini ancak Moldova'daki aileleriyle telefonda konuşurken veya doğdukları köyleri ziyaret ettikleri tatillerinde kullandıklarını neredeyse kesinlikle söyleyebiliriz.

Ayrıca, eski Sovyetler Birliği'nin Kazakistan ve Kafkasya bölgesi gibi yörelerinde kesin bilinmeyen sayıda Gagauz yaşamaktadır.⁵

Eski Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Gagauzlar, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Bulgaristan'dan, günümüzde başlıca Gagauz grubunun yaşamakta olduğu Besarabya'ya göç etmişlerdir. Bulgaristan'da ise bugün yaşayan Gagauzların sayısı oldukça düşüktür; 2001 nüfus sayımı verilerine göre sadece 501 kişi resmi tanımıyla "Gagauz-Bulgarları adlı dilsel bir azınlık"ın üyesi olduğunu belirtmiştir.⁶ Gagauzlar, Romanya ve Yunanistan'da da küçük gruplar halinde yaşamaktadır. Ancak, bu ülkelerdeki etnik kökenli Gagauzların sayısı tam olarak bilinmediği gibi Gagauzcanının düzenli olarak kullanıldığı da şüphelidir.

2. Tarihi Arka Plan

Gagauz halkının etnik kökenleri hakkındaki sorular temel olarak çözümlenmiş değildir. Çeşitli teoriler öne sürülmüş olsa da, maalesef tarihsel kayıtlarda bunlardan herhangi birinin doğruluğunu yeterli ölçüde destekleyecek veri yok denecek kadar azdır. Ortaya atılan teorilerin pek çoğu, bunları öne sürenlerin milliyetleri ve/veya siyasi görüşlerinden başka pek bir şeye dayanmaz. Bazıları, Gagauz etnik kökeninin, kuzeyden Bulgaristan'a gelen Kıpçaklar (Kuman ve Peçenekler) ile Oğuz boylarının karışımı olduğunu, bazıları 13. yüzyılda Anadolu'dan gelen ve Bulgaristan'a yerleşen Selçuk (=Oğuz) Türkleri olduklarını belirtirken, bazıları da Gagauzlar'ın dilsel olarak Türkleşmiş Yunanlılar olduğunu, başkaları ise Bulgar soyundan olduklarını öne sürmektedir. Bu konu hakkındaki çeşitli teorilere genel bakış için Özkan (1996: 10 ff) ve Chinn & Roper (1998: 88–89) ve son olarak Kapaló'ya (2011: 53–62) bakınız.

3. Etnik Grup İsmi - Gagauz

Etnik köken yanısıra, "Gagauz" etnik adının kökeni de çok tartışmalıdır. Öne sürülen çeşitli etimolojilerin çoğunda ikincil eleman olarak *Guz/Uz* ya da *Oğuz* kabile (boy) isimleri yer almaktadır. Birincil eleman olarak ise ya *hak*, ya da *ga*, *gag*, *ganga*, *gök*, vb. yer almaktadır. Diğer çeşitli öneriler için bkz. Özkan (1996: 7–10). Bir başka etimolojik sava göre Gagauz etnik ismi, Selçuklu Sultanı 'İzz-ad-dīn Kaykā'us (كیککوس, İzzeddin Keykavus) adından türemiştir. 13. yüzyılda Sultan Keykavus Bizans İmparatoru'na boyun eğmiş ve Hıristiyanlığa geçmiştir. Emrindeki askeri birliklerin ve tabiyetindekilerin Bizans sınır birlikleri olarak Bulgaristan'a yerleştirildikleri

⁴ <http://www.perepis2002.ru>

⁵ 2009 nüfus sayımı sonuçlarının sunumuna dahil edilmemişlerdir, bk. <http://www.eng.stat.kz/publishing/DocLib/2011/A0%20на%20английском.pdf>

⁶ <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=83&id=247>

söylenmektedir. Bu kurama göre, bu insanların soyundan gelenler sonraları Gagauzlar olacaklardır, bkz. Wittek (1951-52).

Yukarıda belirtilen bu şüpheli türetmelerin tümü de tarihsel dilbilim açısından zorluklar taşır. Gene de Gagauz etnik isminin *kök/hak/gag + uz/oğuz* köküne dayandığı iddiası Gagauz sözcüğünü Gagoguz⁷ ve Gagavuz şekline dönüştürecek kadar ileri götürülmüştür, bkz. Özkan (1996: 10).

Üçüncü bir akıl yürütme yolu 19. yüzyıl etnografları Jireček (1876) ve Pees (1894) tarafından ortaya atıldı. Bu yazarlar Gagauzların kendilerinin bu ismi kullanmadıklarını, hatta bu isimden ötürü rahatsız olduklarını fark etmişler ve bundan ötürü bu ismin Türk etimolojisinden gelemeyeceğini söylemişlerdir. Gagauz etimolojisine şu ya da bu farklı etimolojik açıklamalar ile yaklaşan Türkologlar bu iki yazarın dediklerini dikkate almamışlardır.

B. Gagauzca

4. Toplumdilbilimsel bilgiler

a. Gagauzca konuşanların sayıları

Moldova Cumhuriyeti toplam nüfusu içinde 136.155 kişi, yani etnik grubun %92,1'i, anadillerinin Gagauz olduğunu bildirmiştir. Moldova Cumhuriyeti'nde yaşayan Gagauzların %5,8'i anadillerinin Rusça ve sadece %1'i ise Rumence olduğunu belirtmişlerdir. Kentsel alanlarda ana dillerinin Gagauzca olduğunu bildirenlerin oranı %85,15 iken, kırsal alanlarda bu oran %96,39'a çıkmaktadır. Nüfus sayımı sırasında sorulan "genellikle hangi dili konuşursunuz?" sorusuna verilen yanıtlar ise etnik Gagauzların %69,42 oranında anadillerini konuştuklarını (kentsel alanda %40,1, kırsal alanda ise %82,12) göstermiştir. Gagauzların yanısıra, başka bir etnik kökene mensup olan 1.619 kişi de anadilleri olarak Gagauzca konuştuklarını beyan etmişlerdir.

Ukrayna'da yaşayan Gagauzlardan 22.822 kişi Gagauzcanın anadilleri olduğunu söylemişlerdir. Gagauzcanın diğer Gagauz toplumlarında olağan iletişim dili olarak ne ölçüde kullanıldığı bilinmemektedir. Örneğin Bulgaristan'da olduğu gibi, bu toplumların bazılarında dil yok olmanın sınırındadır.

4 b. Moldova Cumhuriyeti'nde Gagauz Dilinin Durumu

1957 yılında Sovyet Sosyalist Moldova Cumhuriyeti'nde Gagauzca, yazılı dil olarak kabul edilmiş ve 1959-1962 yılları arasında okullarda öğretilmiştir. 1962 yılından sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılına kadar okullarda

öğretilmemiştir. Bugün güney Moldova'da otonom bir bölge olan *Gagauz Yeri* veya *Gagauziya* olarak adlandırılan yörede, bölgedeki tüm okulların ders program içeriğinde de yer alan resmi

⁷ Gagauz dilinde <ğ> harfinin ve sesbiriminin bulunmamasına rağmen. *Oğuz* sözcüğü Gagauzca düzenli ses değişikliklere göre /u:z/ <uuz> halini alacaktı. Bkz. Dmitrijev (1932: 216).

dillerden biridir.⁸ 1957'den bu yana bazı kitaplar ve bazı gazete ekleri Gagauzca basılmış ise de, Gagauz toplumunun çoğunluğunun yaygın olarak kullandığı yazı dili olmamıştır. Gündelik yaşamda, bir kaç yazar dışında hemen hiç kimse bu dili yazıda kullanmamıştır. Dikkat çekici bir istisna ise Gagauzcanın dini yazılarda tercih edilen yazı dili olmasıdır. Kapaló (2011), monografisinde, Gagauz toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak için Sovyet zamanlarında resmi kilisece tanınmayan (apocryphal) Rumence ve Rusça dini metinlerin Gagauzcaya tercüme edildiğini gösterir. Bugün Gagauzca okullarda zorunlu bir ders olmasına rağmen, *Gagauz Yeri*'nde yaşayanların çoğunluğu için yazı dili Rusçadır.

5. İmla

1950'lerin sonlarında Kiril alfabesiyle imla kurallarının belirlenmesinden önce Gagauzca, Rumen dilinin imla kuralları kullanılarak Latin alfabesi ile ya da Kiril alfabesiyle yazılmakta, ancak resmi imla sistemine daha sonraları eklenecek olan özel harfler kullanılmamaktaydı. Gagauzca yazı yazan ilk kişi olarak bilinen şahıs Rus Generali V. Moşkov idi. General, sözlü edebiyat koleksiyonunun yayınlanması amacıyla Kiril alfabesine dayalı bilimsel bir aktarma (çeviriyazı) sistemi kullanmıştı. Bir din adamı olan Gagauz Mihail Ciahir (Çakır), kendi anadilinde metin yaratan ilk kişidir. Bu metinler, hem kendisi tarafından Romence ya da Rusça yazılmış eserlerin hem de dinsel metinlerin tercümeleridir. Gagauzca yazmak için hem Kiril hem de Latin alfabesini kullanmıştır.

Aşağıdaki metin Ciahir (1934: 6)'in, Gagauzca yazmak için Latin harflerini ve Romence imla kurallarını nasıl kullandığını gösteren bir örnektir:

Macarchi iractan ei ghioriuneer hem ghiosterilier, hangâ adam gagauzdur, amma oficial gagauzlar eazăea ghirdilear, chi onlar bulgardâr, hani lafedeerlar tiurccea.

'Uzaktan bakınca kimin Gagauz olduğunu kolayca tanımak ve işaret edebilmek mümkünse de, onlar resmi belgelere, Türkçe konuşan Bulgarlar olarak kaydedilmişlerdir.'

Kiril alfabesine dayalı resmi yazım şekli kullanılsaydı, bu metin aşağıdaki gibi yazılacaktı:

Макар ки ырактан ии гөрүнеер хем гөстерилиер, ангы адам гагауздур, ама официал гагаузлар йазыиа гирдиләр ки онлар булгардыр, ани лафедееерләр түркчя.

Moldova Cumhuriyeti'nde, uzun tartışmalardan sonra 1996 yılında Gagauzca için Latinceye dayalı bir alfabe üzerinde resmi olarak kabul edilmiştir. Bu alfabe, Türkçe alfabeye çok benzemekte olup, aradaki farklılıklar ise şöyledir:

- Yumuşak g <ğ> yoktur.

⁸ 23 Aralık 1994'te Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu bu yörenin özel yasal statüsü hakkında bir kanunu kabul etmiştir. The International Foundation for Electoral Systems (Uluslararası Seçim Vakfı) 1995 yılında söz konusu kanunun kısaltılmış bir İngilizce çevirisini yayınlamıştır.

- İlaveten iki ünlü (sesli) harf, şimdiki zaman için (arka ünlü köklerden sonra) sonekte kullanılan <ê> harfi ve /æ/ için kullanılan <ä> harfi, vardır.
- Ayrıca, Rusça ve Rumence'den alıntı sözcükler için bu dillerde kullanılan yarıkapantılı ünsüz /ʦ/ için <ț> harfi kullanılmaktadır.

Mihail Ciahir'ın metni bu modern imla ile aşağıdaki gibi yazılacaktır:

Makar ki iraktan ii görüneer hem gösteriler, angı adam gagauzdur, ama ofițial gagauzlar yazıya girdilär, ki onnar bulgardır, ani lafedeerlär türkçä.

6. Dil bilimi

6 a. Sesbilgisi ve (Biçimsel) Sesbilim

Gagauzcanın fonetiği ve sesbilimi Türkiye Türkçesinden ve özellikle Balkanlar'da konuşulan Türkçe ağızlarından fazla sapma göstermemektedir.⁹ İlk bakışta Türkiye Türkçesinden çok farklı gibi görünen pek çok özellik aslında Türkiye Türkçesinin çeşitli ağızlarında görülen özelliklerdir. Örneğin, kelime başındaki /h/ sesinin özellikle /a/ ve /e/ seslerinden önce telaffuz edilmemesi, aynı şekilde /h/ sesinin de benzer ortamlarda ilavesi, Rumeli ve Balkan Türkçesi ağızlarında da yaygındır (bkz. Menz 2000). Türkiye Türkçesi ağızlarında da sık rastlanan, ünlülerarası damaksız patlamalı, sürtüşmeli ya da yarıünlü /y/ içeren hecelerin kısaltılması, Gagauz dilinde bir kuraldır. Bu kısaltmalar yazım dilinde de gözlenmektedir, örneğin Türkçedeki <ağaç> yazı şeklinin yerine <aaç> [a:tʃ] ya da <büyük> yerine <büük> [b'y:c'] gibi. Bu düzenli kısaltmalar nedeniyle Gagauz dili Türkçede <ğ> olarak yazılan /ğ/ sesbirimini kaybetmiştir.

Gagauzcayı Türkçeden ayırdeden fonetik özellikler şunlardır:

1. Bazı sözcüklerde, örneğin *aaç* [a:tʃ] 'aç', ya da *koor* [ko:r] 'kor' gibi birincil uzun ünlüler. Ancak, Türkmencede yerini sürdüren etimolojik uzun ünlüler içeren sözcüklerin hepsi, Gagauz dilinde de aynı şekilde sürdürülmemiştir.
2. Gagauzca etimolojik olarak geniş ön ünlü /e/ ile başlayan sözcüklerin önüne bir türeme (protetik) ses olarak /y/ ekler: Örneğin Türkçe /*eker*/ (<ek- 'tohum ekmek') Gagauzca /*yeker*/ şeklindedir.¹⁰
3. Türk dillerinde normalde sözcük başında yer almayan ünsüz harf kümeleri, başka dilden geçen sözcüklerde aynen korunmuştur. Böylece Türkçe'deki *iskemle*, Gagauzcada *skemlä* olarak karşımıza çıkar.

⁹ Gagauzca sesbilgisi ve sesbilimi ayrıntıları için bkz. Dmitrijev (1932).

¹⁰ Türeme (protetik) ses olarak kullanılan /y/'nin çok yaygın ve sistematik biçimde olmasa da /i/, /ü/, ve /ö/ gibi ince ünlüler ile ve hatta /ı/ gibi kalın ünlüler ile başlayan sözcüklerle kullanıldığını görüyoruz.

4. Gagauz fonolojisinin en ayırmedici özelliklerinden biri, ön ünlülerin bitişiğindeki ünsüzlerin güçlü şekilde damaksillaştırılmasıdır. Örneğin, Gagauz dilinde [b'èj] '5'e karşı Türkçe'deki [bej] '5' gibi.

Bazı etimolojik uzun ünlülerin korunması dışında, yukarıda sözü edilen tüm diğer özellikler, Slav dilleri ile olan uzun süreli ve yoğun temaslara açıklanabilir.

6 b. Biçimbilim

Gagauzcada hemen hemen Türkçe ile aynı ek envanteri bulunmaktadır. Biçimbilimsel kurallar ise, bazı açılardan özellikle modern standart Türkçeden farklıdır. Bu farklılıkların çoğu hecelerin kısaltılmasından ve ünlü düşmesinden kaynaklanır.

Bunun dışında, Gagauzca ve Türkçenin yapısı arasındaki farklılık başlıca sıklık ve kısmen işlevsellik açısından gözlemlenebilir. Örneğin, sıfat-fiil ve isim-fiil eklerinin kullanılması, sözdizimsel düzeyde bir sonraki bölümde göreceğimiz değişiklikler nedeniyle, Türkçeye kıyasla önemli ölçüde düşük sıklık gösterir. Küçültme eklerinde Anadolu Türkçesine göre sıklık artışı yalnız Gagauzcada değil, Balkanlar'daki bütün Türkçe ağızlarında da gözlemlenebilir.

-*mAk* ve -*mA* gibi isim-fiiler sadece isim türemek için kullanılır, örneğin, 'bilimsel araştırma' anlamında *araştır-mak*, *akıtma* ← *akıt-*. Gagauzca mastar formu olarak, isim fiil ve yönelme hal eki ile oluşan (< -*mAk* + *a*) -*mAA* ekini kullanır. Büyük olasılıkla, başlangıçta bu yapı amaç tümceciklerinde kullanılmakta iken, dilbilgisi sistemine düzenli mastar olarak entegre edilmiştir, bkz. Haspelmath (1989).

Gagauzca'yı keskin biçimde Türkçeden ayıran ilgi çekici bir özellik de, Slav dillerinden bir genel kopyası olan dişil eki -(*y*)*ka*'nın kullanımınıdır. Türk dillerin temel yapısal özelliklerinden biri cinsiyet kategorisinin bulunmamasıdır. Bir kişinin dişi olduğunu açıkça ifade etmek için çeşitli sözcüksel stratejilere başvurulur. Türkçede ya *kız*, *yenge*, *hanım*, ve benzeri özel sözcükler ya da ***kadın futbolcu*** gibi tanımlayıcı sözcüğün önüne kişinin dişi olduğunu belirten cinsiyet sözcükleri eklenmektedir. Slav ve Arap dillerinden genel kopyalamalardan ötürü Türkçede de bazı sözcüklerin dişil halleri bulunmaktadır, örneğin *kraliçe* veya *müdire* gibi. Ancak, bu genel kopyalanan sözcüklerin kullanımı, bu kalıpların ya da soneklerin Türkçedeki Türkçe kökenli sözcüklere geçişine yol açmamıştır. Gagauzcada ise, dişi bireyleri tanımlamak için Türk dillerinin çeşitli ortak sözcüksel araçlarının yanısıra, dişileri belirten yeni sözcükler türemekte kullanılan bir dişil sonek, -(*y*)*ka* kullanılmıştır. Büyük olasılıkla bu sonek Bulgarca ve Rusçadan kopyalama yoluyla dile girmiştir. Bu sonek vurgulanmaz ve ünlü uyumu kuralına uymaz. Ünsüzle biten köklerden sonra bunların bir ünsüzle başlaması ama ünlüyle biten köklerden sonra bir yarıünlüyle başlaması kuralı daha ileri açıklama gerektirir, bkz. Menz (hazırlanıyor). Bu sonek milliyet ya da coğrafi konum kökeni, meslek ve -nadiren- özellikleri ile akrabalık durumu belirten isimlerin dişil şekilleri işaretler. Gagauzcadaki tek genel kopyalanmış bağımlı biçimbirim budur. Bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Meslek: *resimci-yka* - 'kadın ressam' ← *resim-ci* 'ressam', *padişah-ka* - 'bir padişahın karısı, kraliçe'

- Milliyet/coğrafi köken: *rumın-ka* ‘Romen kadın’← *rumın* ‘Romanyalı - Romen’, *Beşalmalı-yka* ‘Beşalmalı kadın’← *Beşalmalı* Beşalmalı ‘Beşalma köyünden – Beşalmalı erkek’
- Fiziksel özellikler: *genç-ka* ‘genç kız’
- Akrabalık derecesi: *yelti-ka* ‘elti’

6 c. Sözdizim

Türkçe yapısından en büyük sapma Gagauzca sözdizimde yer alır. Öbek düzeyinde, Türk dillerindeki ortak ve yaygın yapısal özellikler sürdürülmektedir. Böylece ad öbeklerindeki baş-son yapısı Türkçeye aynıdır; sıfat, belgisiz sıfat ve gösterme adlı baş adın öncesinde yer alır. Niteleyici ögeler, baş ile uyuma girmez. Aşağıdaki örnekleri karşılaştırınız:

- 1) *öle bir astalık*¹¹
öyle BELSZ.TAN hastalık
‘öyle bir hastalık’
- 2) *akıllı insan-nar*
akıllı insan-ÇKL
‘akıllı insanlar’

Öbek düzeyinde sözcük sıralama düzenindeki değişimler, iyelik yapılarında ve eylem öbeklerinde gözlenmektedir. Türk dillerinde iyelik yapısı ilgi eki taşıyan bir ait olunan ve iyelik eki taşıyan bir ait olandan oluşur (A-İLGİ + A-İYE3), örneğin *çorbacı-nın maaza-sı*, [sahip-İLGİ mağaza-İYE3] ‘sahibinin mahzeni’. Ögelerin sıralanışı, ancak tüm yapı ya da nitelenen yüklem-sonrası pozisyonda ise tersine çevrilebilir. Bu olasılıklar ve bunların Türkçedeki edimbilimsel değeri hakkında bir tartışma için bkz. Erdal (1999).

Ancak, Gagauzcada, yüklem-öncesi pozisyonda da tersine sıralama mümkündür. Pokrovskaja (1964: 115)’dan alıntılanan aşağıdaki örneğe bakınız:

- 3) *Buba-sı kız-ın deer: ...*
baba-İYE.3.TŞ kız-İLG de-ŞİM.Z.3.TŞ
‘Kızın babası diyor...’

Türkçede gündelik konuşma dilinde bile bunu yapmak mümkün değildir.

Gene de, ilgi eki almış adın baş isimden önce gelen iyelik yapıları, ters sıralanmış olanlardan çok daha sıktır.

Eylem öbekleri içinde, sözcüklerin dizilimine ilişkin farklılıklar da görmekteyiz. Böylece, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi belirteçler, eylemin ardından gelebilir:

¹¹ Takip eden kısımlarda işaretlenmemiş olan tüm örnekler bana ait saha çalışması verileridir ve Menz (1999) içinde yayınlanmıştır.

- 4) *öde-r-di-lär* *pek* *islaa*
 öde-GEN.Z.-GEÇ.Z.KOP-3.ÇŞ *pek* *iyi*
 ‘Çok iyi öde-r-di-ler.’
- 5) *bit-ti* *uže.*
 bit-GEÇ.Z.3.TŞ *bile*
 ‘Bitti bile.’
- 6) *ana-sı* *duudurt-muş-tu* *onu* *kız-kana*
 anne-İYE.3.TŞ *doğur-D.GEÇ.Z.-GEÇ.Z.KOP-3.ÇŞ* *o-BEL* *kız-KOP.ZF*
 ‘Annesi, onu evlenmeden doğurmuştu.’ (Bulgar 1990: 3)

Tümcelerde sözcüklerin dizini oldukça özgürdür. Sözcük dizimindeki değişiklikler edimsel amaçlara hizmet eder. Ancak, Türkçe ve genelde Türk dilleriyle karşılaştırıldığında Gagauzcada, istatistiksel olarak, yüklem son pozisyonunda yer aldığı tümceler çok nadiren kullanılır.

Yazılı Gagauzca metinlerde sözcüklerin dizimi hakkında hazırlanan bir yüksek lisans tezinde (Kırlı 2001) yazar, 665 basit tümceden sadece 191’inde yüklem son konumda yer almasına karşın, tümcenin başka yerlerinde konumlandırıldığı 454 adet yani 2/3 oranında tümce tesbit etmiştir. Gagauzcada temel sözcük dizimi *Özne Fiil Nesne* şeklindedir, yani Rusçadaki temel sözcük dizimi ile aynıdır.

- 7) *büük* *batü-müz* *ol-an* *al-mış* *yak-mış*
 büyük *ağabey-İYE.1.ÇŞ* *ol-SF* *al-D.GEÇ.Z.3.TŞ* *yak-D.GEÇ.Z.3.TŞ*
kibrid-i *da* *day-er* *öbür* *batü-nün*
 kibrit-BEL *ve* *daya-ŞİM.Z.3.TŞ* *öbür* *ağabey-İLG*
day-er *bud-u-na* *gänä*
 daya-ŞİM.Z.3.TŞ *uyluk-İYE.3.TŞ-YÖN* *yine*
 ‘Büyük ağabeyimiz olan almış yakmış kibriti ve dayar onu, öbür ağabeyimizin buduna dayar gene’.

Boeschoten (1999) tarafından yazılı dil malzemelerinden alınan örneklerle gösterildiği gibi, bu sözcük dizini ile, Türkçede hemen yüklem öncesi konumdaki odak, Gagauzcada yüklem sonrası pozisyona kaymıştır. Aşağıdaki tümce, Gagauz konuşma dilinde odak konumuna çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

- 8) I: *kim-i* *çair-dı-lar?*
 kim-BEL *çağır-GEÇ.Z.3.ÇŞ*
- X: *çar-ar-dı-lar* *yakın* *sensele-ler-i*
 çağır-GEN.Z.-GEÇ.Z.KOP-3.ÇŞ *yakın* *akraba-ÇKL-BEL*

I: ‘Kimi çağırdılar?’ X: ‘Yakın akrabaları çağırdılar.’

Eylem tümcelerinde olduğu gibi, Gagauzcada ad tümcelerinde eğilim, yüklemi sonda-olmayan bir konuma getirmektir. Bağlayıcı bir koşaç içeren tümcelerde, aşağıdaki kalıpları gözlemleriz:

Şimdiki zaman gönderimi (referansı) olan olumlu tümcelerde, sadece bir kişli işaretkeyicisi vardır ve bu çeşit tümcelerde bildirme (*copula*) ögesinin çoğunlukla tümce sonu konumunda olduğunu, ya da eğer tümce 3.tekil kişi kurulumunda ise tabii ki varolmadığını, görürüz.

- 9) *ii insan-sın*
iyi insan-2.TŞ
'İyi insansın.'
- 10) *lay et-mää pek kolay a yap-maa zor*
konuş-MAS pek kolay fakat yap-MAS zor
'Konuşmak pek kolay fakat yapmak zor.'

Olumsuz bağlantı yapan tümcelerde olumsuz koşaç *diil* (< değil) kullanılır, ve aşağıdaki örnekteki gibi, koşacı sonda olmayan bir konumda kullanmak eğilimi açıkça görülür:

- 11) *deil-iz musulman*
değil-1.ÇŞ müslüman
'Müslüman değiliz.' Rusça: *my ne musul'mane*

Hemen hemen her durumda *diil* tamamlayıcı, öznenen önce gelir; sadece konuşulan dil örneklerinin pek azında olumsuz koşacı tümce sonundadır. Böylece, olumsuz koşaç, Rusçadaki olumsuz bağlantı tümcelerindeki olumsuz edat olan *ne* ile aynı konumu alır. Geçmiş zaman gönderimli ya da dolaylılık kipinde tümcelerde *idi* ve *imiş* koşaçları Gagauzda yalnızca bağımlı biçimbirimler olarak görünür. *İdi* ve *imiş* bildirmelerinin bağımsız biçimleri görülmez, bkz. Pokrovskaja (1964: 155–156). 12 numaralı örneğin ilk yarısındaki gibi koşacın yükleme bağlı olduğu örneklerin yanısıra, bu örneğin ikinci yarısında ve 13 numaralı örnekte gördüğümüz gibi özneye bağlı olduğu durumları da görebiliriz:

- 12) *ordada bir dä karı yok-tu*
orada bir PAR kadın yok-GEÇ.Z.KOP

hizmet edeci-di adam-nar
hizmet edici:GEÇ.Z.KOP adam:ÇKL
'Orada bir tek kadın bile yoktu, hizmet ediciler erkekti.'
- 13) *bir-i-nin adı-ymış Priyan-buva, ...* (Moşkov 1904: 6)
bir-İYE.3.TŞ-İLG ad-BİL.KOP.3.TŞ Priyan-boğa
'Birinin adı Priyan-boğaymış, ...'

Geçmiş zaman gönderimli olumsuz tümcelerde koşaç, olumsuz koşaca eklenmiştir, dolayısıyla sonda-olmayan bir konuma yerleştirilme eğilimi burada da, 14 numaralı örnekte görüleceği gibi, daha açıktır:

- 14) *bän dä deil-di-m bal kuşu*

ben PAR değil-GEÇ.Z.KOP-1.TŞ bal kuş-İYE.3.TŞ

'Ben de bal kuşu değildim.'

'Olmak' ifadesi için bağımsız bir öge edinmenin bir başka stratejisi de, bağlayan tümcelerde varoluşsal *var* sözcüğünü kullanmaktır:

15) *biz var-dı-k /.../ dokuz uşak*
biz var-GEÇ.Z.KOP-1.TŞ dokuz çocuk

'Biz dokuz çocuktuk...'

16) *Ama biz şimdi var-ız üç kardaş...* (Kirli 2001: 61)

ama biz şimdi var-1.ÇŞ üç kardeş

'Ama biz şimdi üç kardeşiz...'

Var veya *yok* sözcüklerinin, varoluşsal tümcelerde bağımsız biçimbirimler olmaları nedeniyle, gene burada da yüklemün tümcenin sonu pozisyonundan başka bir yerde konumlandırılması eğilimi vardır.

17) *var orda halka metrosu*
var orada halka metro-İYE.3.TŞ

'Orada bir halka metrosu var.'

18) *yaşamak-ta var iki soy*
yaşamak-BUL var iki cins

'Hayatta iki cins var.'

İyelik yapı artı *var* ya da *yok*'tan oluşan, x'in y'si var ifadesini sağlamak için kullanılan varoluşsal iyelik tümcelerinde, ilgi durum eki taşıyan başını *var* ya da *yok*'tan sonra yani, odak pozisyonunda buluruz:

19) *var-dı tüfä-ä var-dı*
var-GEÇ.Z.KOP.3.TŞ tüfek-İYE.3.TŞ var-GEÇ.Z.KOP.3.TŞ

takım patron-nar-ı

böyle mermi-ÇKL-İYE.3.TŞ

'Onun tüfeği vardı, böyle mermileri vardı.'

20) *onnar-in var aptonomiya-ları var cumhuriyet-leri*
onlar-İLG var özerk bölge-İYE.3.ÇŞ var cumhuriyet-İYE.3.ÇŞ

'Onların özerk bölgeleri var cumhuriyetleri.'

Birleşik tümcelerde Gagauzca, Hint-Avrupa dilleri bağımlı yan tümcelerini andıran, sağa doğru dallanan içe yerleşik tümcecikler kümesi sergiler. Bunlar, ana tümceyi ya da başı takip eden bir bağlaç ile başlayan ve kişi ile zamana göre çekilmiş bir yükleme sahip olan yapılardır. Ana tümcelerdeki sözdizimin aksine, bu içyerleşik tümceciklerde yüklem, çoğu zaman sondaki konumda yer alır. Bu tümce tiplerini başka yerde ayrıntılarıyla incelediğim için (Menz 2001 ve Menz 2006), burada, birkaç örnek ve onların Türkçe karşılıklarını vermekle yetineceğim:

a) ilgi tümcecikleri

- 21) *da o kız, ani de-miş:* "bitir-ecä-m" ... (Moškov 1904: 18)
ve o kız onu de-D.GEÇ.Z.3.TŞ bitir-GEL.Z.-1.TŞ

"Bitireceğim" diyen kız da ...

- 22) *var-di* *komunist-lär* *angı-ları* *çalış-ar-di*
var-GEÇ.Z.KOP. *komünist-ÇKL* BAĞ-3.ÇŞ *çalış-GEN.Z.-GEÇ.Z.KOP.3.TŞ*
komünist *parti-si-nä* *karşı*
komünist *parti-İYE.3.TŞ-YÖN* karşı
'Komünist partisine karşı çalışan komünistler vardı.'

b) tümleç tümcecikleri

- 23) *bän* *söle-r-im* *ani* *ne* *ol-du*
ben söyle-GEN.Z.1.TŞ onu ne ol:GEÇ.Z.3.TŞ
'Ne olduğunu anlatırım.'

- 24) *Olä* *pek* *sevin-di,* *ani* *üüredici* *danış-êr*
Olja pek sevin-GEÇ.Z.3.TŞ onu öğretmen danış-ŞİM.Z.3.TŞ
on-a.
o-YÖN

'Olja, öğretmenin ona danışmasına çok sevindi.' (Kara Čoban 1986: 53)

c) sebep tümcecikleri

- 25) *bir* *zoor* *soruş-un* *neçin* *ani* *şindi*
bir zor soru-İYE.2.TŞ niçin onu şimdi
kendi-ni *metet-mää* *ii* *iş* *diil*
kendi-BEL methet-MAS iyi iş değil
'Zor bir soru seninki çünkü kendini övmek iyi bir şey değil yani.'

d) amaç tümcecikleri

- 26) *patron-un* *baş-ı-na* *ani* *bil-ir-sin* *ki*
mermi-İLG baş-İYE.3.TŞ-YÖN onu bir-GEN.Z.2.TŞ ki
ani *patla-sın* *deyni* *koy-ar-lar* *kapsül*
onu patla-İST.3.TŞ diye koy-GEN.Z.3.ÇŞ kapsül
'Patlasın diye merminin başına kapsül koyarlar bilirsin ki ...'

e) zaman belirten tümcecikler

- 27) *ama* *sora* *açan* *bän* *başla-dı-m* *gel-mää*
ama sonra ne zaman ben başla-GEÇ.Z.-1.TŞ gel-MAS
buluş-ur-du-k ...

buluş-GEN.Z.-GEÇ.Z.KOP-1.ÇŞ

'Sonra (köye) gelmeye başladığım zaman buluşurduk...'

Gagauzcanın hem yazı hem de konuşma dilinde sağa doğru dallanan içe yerleşik tümcecikler oldukça sık kullanılırken, ana tümceciğin ya da ismin öncesinde gelen bitimsiz yüklem ile oluşturulan "Türkçe tipi" tümcecikler daha az kullanılmaktadır. Özellikle ilgi ve tümleş tümcecikleri esas olarak sağa doğru dallanırlar. Bunun sonucu olarak, bu tümceciklere yüklemleştirici olarak hizmet eden sıfat-fiil ve isim-fiil eklerine Gagauzca'da sık rastlanmaz. Öte yandan, zarf tümcecikleri kurmak için kullanılan zarf-fiil ekleri Gagauzca konuşma ve yazı dilinde nadir değildir, bkz. Menz (1999: 121-123).

7. Söz varlığı ve sözcük yapımı

Gagauzcanın söz varlığı doğal olarak Slav dilleri Bulgarca ve Rusçanın yanısıra Romence ve Yunancadan yüksek oranda kopyalanmış sözcük içerir. Aynı zamanda da Türkçeyle önemli sayıda Arapça-Farsça kopyalanmış sözcüğü paylaşır. Rusçadan aktarılan sözcükler çoğunlukla bilim, teknoloji, politika ve modern ekonomiye ilişkin, örneğin *informațiya* 'bilgi' ve *peçat* 'mühür' ya da *anarhiya* 'anarşi' iken,¹² Romenceden aktarılan sözcükler *ardey* 'kırmızıbiber', *boldur* 'çengelli iğne' gibi,

çiftçilik ve ev idaresi alanındadır. Yunancadan aktarılan sözcükler, *ayos* 'aziz' ve *aydimu* 'kilise sunağı' gibi daha çok dinsel alana aittir. Gene de temel dini terminolojinin önemli bir bölümü, örneğin *Allaa* 'Allah', *oruç*, *dua*, *din*, *kurban*, vb. gibi Arapça-Farsça kökenlidir.

Aşağıdaki paragraflarda Gagauzca iki metin sunmaktayım. Birincisi çağdaş yazılı dilde olup, bilimsel bir kitabın önsözünden (Soroçanu 2006: 7 ve 10) alınmıştır. İkinci metin konuşma dilinden, 1995 yılında yaptığım saha çalışması sırasında kaydedilmiştir. Her iki metinde de aktarma sözcükler vardır. Bilimsel metinde Rusça veya Rusça üzerinden aktarılan uluslararası sözcükler (yatık yazıyla verilen) oldukça fazladır; bir sözcük, *ilişki*, Türkçeden kopyalanmıştır. *Adet*, Farsçadan gelen eski bir genel kopyadır. İkinci metinde Rusçadan kopyalanan tek sözcük *brigader* 'işçi taburu başı'dır. Bunun dışında sadece iki tane Arapça-Farsçadan eski genel kopyalamayla alınan sözcük, *başçe* 'bahçe' ve *hamaz* 'gammaz' vardır. Bu iki eski Arapça-Farsça sözcük modern Türkçe sözlükte de yer alır.

¹² Bunların çoğu Gagauzcaya Rusça üzerinden gelen uluslararası sözcüklerdir

Avtor folklor-etnografiya faktlarına danışêr eniyçâ, kullanêr eni analiz metodlarını, angıları verer kolaylık açmaa terminin hem adetin arasında ilişkilerinin karakterini, neredâ adetlâr leksikası tamannêr yazdıran, interpretat edân, kimi kera adet realluna model kuran funktyasını.

“Yazar, folklor ve etnografi çalışmalarında terim ile âdet arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya çıkaran yeni bir yaklaşım sergilemekte, yeni analiz metodları kullanmaktadır; öyle ki burada, ritüel sözcükler, âdetlerin gerçekliğini tarif etmekte, yorumlamakta ve bazı hallerde modellemektedir.”

da günün biri bân geçerim yolça ey uşak mı uşak / boba çalışêr başçedâ alma başçesindâ / a bân geldim da kopardım te orda bir mi osam da iki harmut mu kopardım ne / bu da gidir dâ beni hamazler *brigaderâ* ki bân aykırıdan gezerim zarar yaperim / boba dayadı orda *brigaderâ* da bu bekçiyâ dâ / bân te iç yandan kızgın çocuk / deim ha bân seni domaldacam /

“Bir gün ben dolaşırım etrafta, çocukluk işte / babam bahçede çalışır, elma bahçesinde / ben geldim ve orada bir mi iki mi artık, armut kopardım / ve bu da gider beni işçi ekibinin başına gammazlar ki ben orda dolaşıp zarar veririm diye / Babam işçi ekip başının ve bu bekçinin tarafını tuttu / Ben de içten içe öfkeli bir çocuktum / hah, dedim, göstereceğim sana gününü”

8. Tehlikedeki Gagauzca

300.000’den az konuşuru, etrafı kendisinden daha yüksek prestijli ve konuşan sayısı çok daha fazla olan sosyal açıdan baskın dillerle çevrili Gagauzcanın, kuşkusuz, tehlike altında olduğu kabul edilmelidir. Ancak, tehlikeninin düzeyi, bölgeden bölgeye ciddi farklılıklar göstermektedir.

Bu dili sadece en yaşlı kuşağın konuşabildiği Bulgaristan’da Gagauzca neredeyse yok olmuştur. Hatta bazen en yaşlılar bile bu dili akıcı bir şekilde konuşmamaktadır çünkü artık Gagauzca onların günlük iletişim dili değildir. Uzunca bir süredir Bulgaristan’da aile içinde bu dil yeni kuşaklara aktarılmamaktadır. Bu durum, bir kaç yıllık bir zaman süresi içinde bu dilin tamamen ortadan kaybolmasıyla sonuçlanacaktır.

Moldova’da Gagauzcanın durumunu etkileyen faktörler hakkında görüşlerimi başka bir yerde (Menz 2003: 149–153) yazmıştım. Buradaki durum Bulgaristan’dakinden çok farklıdır. Bu dili konuşan oldukça çok sayıda kişi, ülkenin güneyinde oldukça yoğun sıkışık bir alanda ve çoğunluğu da otonom bir bölge olan *Gagauz Yeri*’nde yaşamaktadırlar. Sovyet hükümetinin Gagauzcayı Birliğin yazılı dillerinden biri olarak ilk kez ilan ettiği 1957’den bu yana, Gagauzca bölgede resmi bir durum kazanmıştır. Sayıları az olmasına ve iyi bir dağıtım yapılmamasına rağmen, o tarihten bu yana Gagauz dilinde kitaplar ve gazeteler yayınlandı. Bir sözlük (Gajdarži ve diğerleri, 1973) derlendi ve Gagauzca dilbilgisi de dahil olmak üzere 1960’lardan itibaren dilbilgisi üzerine çok sayıda yayın yapıldı (örneğin Pokrovskaja 1978; Gajdarži 1973; Gajdarži 1981), hatta ders kitapları basıldı. Gene de, Moldova Cumhuriyeti’nde yüz binlerce insanın hayatını alan büyük kıtlık nedeniyle konuşan sayısında büyük bir düşüşün yaşandığı 1946 ve 1947 yıllarından itibaren, dil, uzun süreli bir çöküş dönemi ile karşı karşıya kaldı.

Sovyet eğitim sistemi kesinlikle Rusça eğitimden yanaydı. Dolayısıyla, 1960'lı yıllarının başındaki 2-3 yıllık kısa bir dönem dışında Gagauzca okullarda öğretilmedi. Bölgede yönetsel amaçlar için kullanılan dil sadece Rusçaydı. Gagauzca yalnızca evlerde ve tarımsal alanda kullanılıyordu. Çocuklarının yüksek eğitime devam etmesini isteyen bazı aileler dili aile içinde gençlere aktarmayı da bıraktılar. Gene de, Gagauzca, Moldova'nın güneyindeki kırsal alanlarda günlük iletişim dili olarak canlılığını korudu.

1994 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Moldova'nın otonom bölge ilan edilmesiyle, dilin durumunda iyileşmeler görüldü. Gagauzya'daki tüm okullarda çocuklara Gagauzca öğretilmesi zorunlu hale getirildi. Sovyetler Birliği'nden ayrılma ve Türkiye ile ekonomik ilişkiler kurulmasından bu yana, Gagauzca bilmek, önceki dönemlerde olduğundan çok daha fazla değer kazanmıştır. Artık, dili korumak ve çocuklara aktarmak için iyi bir neden vardır. Yerel yönetim dilin kullanımını teşvik eden pek çok etkinlik düzenlemiştir.

Türkiye'den bireylerin ve devlet örgütlerinin parasal katkılarıyla yerel yönetim tarafından okul ders kitaplarının ve öğretmenler için eğitim programlarının hazırlanması organize edilmiştir. Üç yılda bir düzenlenen Dünya Gagauz Kongresi (*Dünnää Gagauzların Kongresi*) dile sembolik değer katan bir başka araçtır. 2012 yılında düzenlenen kongrede Gagauz Yeri ve Ukrayna'dan gelen katılımcılar, konuşma ve sunumlarını Gagauzca yapmışlar; yalnızca Rusya, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerden gelen katılımcılar kendi ülkelerinin resmi dillerini kullanmışlardır.

Günümüzde Gagauzca'nın sürdürülmesine yönelik en büyük tehdit, bir dili konuşan sayısının bir milyon kişiden az olması durumunda bu dilin yaşama şansının düşük olması gerçeği dışında, Moldova Cumhuriyeti'ndeki ekonomik durumun ülke vatandaşlarının pek çoğunu ülkeden göç etmeye zorlamasıdır. Gagauzlar için temelde iki seçenek vardır: Genellikle çok iyi Rusça bilmeleri, onların hoşnutlukla kabul edildikleri Rusya'ya göç etmelerini mümkün kılmakta, Gagauzca bilmeleri ise özellikle kadınların kayıt dışı sektörde bebek ve yaşlı/hasta bakıcısı olarak çalışmalarının mümkün olduğu Türkiye'ye göç etmelerini kolaylaştırmaktadır. Her iki seçeneğin de dil üzerinde farklı etkileri vardır: Rusya'ya göç etmek uzun vadeli bir durum olduğundan, genelde aileler hep birlikte göç etme eğilimindedirler; bu durumda çocuklara Gagauzca öğretiminden vazgeçileceği beklenebilir.

Türkiye'ye göç etmenin ise daha farklı bir etkisi vardır: İşçilerin genellikle oturma izinleri yoktur ve yasa dışı çalışmaktadırlar. Ailelerin yanında, çocuklar kendi başlarının çaresine bakacak kadar büyüyene ve yaşlılar ise ölene kadar çalışırlar. Kadınlar ya da erkekler genelde tek başlarına, çocuklarını ve çoğu zaman eşlerini geride bırakarak, göç ederler. Böylece göçün, dilin aile içinde aktarımına doğrudan bir etkisi olmamakta, hatta bazen çocuklar Gagauzca konuşan büyük anne ve babaları yanına bırakılırsa olumlu etkisi bile olmaktadır. 1990'lı yılların ortalarından beri, başta medya tüketimi, Türk Hükümeti'nin Gagauz aydınları için sağladığı kurslar ve daha da önemlisi Türkiye'den geri dönen göçmenler gibi çeşitli etkenlerden ötürü Türkiye Türkçesinin Gagauzca üzerindeki etkisi artmaktadır.

Ukrayna'da ana dil olarak Gagauzca üzerine hazırlanan bir rapora (Arnaut 2007) göre, ülkede Gagauzların yaşadığı kısımlarda dil hiç olmazsa bazı okullarda öğretilmektedir. Gene de Ukrayna'da Gagauzca komşu Moldova bölgelerinde olduğundan daha büyük bir tehdit altındadır. Bunun bir nedeni dilin yeterli resmi destek alamayışı, daha büyük tehdit oluşturan bir başka neden de ailelerin bu dili çocuklarına aktarmaktan vazgeçmiş olmalarıdır (Arnaut 2007). Dolayısıyla, Moldova Cumhuriyeti'ndeki etnik Gagauzlar'ın %90'ı Gagauzca'yı ana dil olarak beyan ederken bu oranın Ukrayna'daki Gagauzlarda sadece %71,5 oluşu şaşırtıcı değildir.

9. Kaynaklar

Arnaut, Tudora (2007): Ukrayna Gagauzları arasında ana dilin gelişmesi. In: *Gagavuz Türkçesi araştırmaları bilgi şöleni : (27-29 Aralık 2007 Ankara)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Boeschoten, Hendrik (1999): Equivalence and levels of analysis. In: Bernt Brendemoen, Elizabeth Lanza & Else Ryen (eds.): *Language encounters across time and space. Studies in language contact*. Oslo: Novus. 63–71.

Bulgar, Stepan (1990): *Canavar Yortulary. annatmaklar*. Kişinev.

Chinn, Jeff & Roper, Steven D. (1998): Territorial Autonomy in Gagauzia. In: *Nationalities papers : the journal of nationalism and ethnicity / Association for the Study of the Nationalities of Eastern Europe and Ex-USSR* 26 (1), 87–102.

Ciahir, Mihail (1934): *Besarabiealâ Gagauzlarân istorieasâ. Istoria Gagauzilor Din Basarabia*. Chişinău: Tiparul Moldovenesc.

Dmitrijev, N. K. (1932): Gagausische Lautlehre. I. *Archiv Orientalni* 4, 208–224.

Doerfer, Gerhard (1959): Das Gagausische. In: Jean Denny, Kaare Grønbech & Louis Bazin (eds.): *Philologiae Turcicae fundamenta*. 1. Aquis Mattiacis: Steiner. 260–271.

Erdal, Marcel (1999): Das Nachfeld im Türkischen und im Deutschen. In: Lars Johanson & Jochen Rehbein (eds.): *Türkisch und Deutsch im Vergleich*. Wiesbaden: Harrassowitz (Turcologica, 39). 53–94.

Gajdarži, Gavril A. (1973): *Gagauzskij sintaksis : otnositel'noe i bessojuznoe podčinenije pridatočnyh*. Kişinev: Ştiinča.

Gajdarži, Gavril A.; Kolca, E. K.; Pokrovskaja, Ljudmila A.; Tukan, B. P. (Hg.) (1973): *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar'. 11500 slov*. Moskva: Izdat. Sovetskaja Ėnciklopedija.

Gajdarži, Gavril A. (1981): *Gagauzskiy sintaksis : Pridatočnye predlojeniya soyuznogo podčineniya*. Kişinev: Ştiinča.

Haspelmath, Martin (1989): From purposive to infinitive. a universal path of grammaticization. *Folia Linguistica Historica* 10, 287–310.

Jireček, Konstantin (1876): *Geschichte der Bulgaren*. Prag: Tempsky.

Kapaló, James Alexander (2011): *Text, context, and performance. Gagauz folk religion in discourse and practice*. Leiden: Brill (Studies in the history of religions, 135).

Kara Çoban, Dimitrij (1986): *Proza*. Kişinev: Literatura Artistikê.

Kirli, Nadejda (2001): N.N. Baboglu'nun "Legendanın izi" adlı eserinin tümce bilgisi yönünden incelemesi. [Unpublished thesis, Çukurova University, Adana.].

Menz, Astrid (in preparation): The suffix -(y)ka. a case of contact-induced changes in Gagauz morphology.

Menz, Astrid (1999): *Gagausische Syntax. eine Studie zum kontaktinduzierten Sprachwandel*. Wiesbaden: Harrassowitz (Turcologica, 41).

Menz, Astrid (2000): Some features of Rumelian Turkish dialects. In: A. Sumru Özsoy & Eser Erguvanlı Taylan (eds.): *Türkçe'nin Ağızları Çalıştayını bildirileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi (Dil Merkezi bildiri dizisi, 1). 99–106.

Menz, Astrid (2001): Gagauz right-branching propositions introduced by the element *ani*. *Turkic languages* 5, 234–244.

Menz, Astrid (2003): Endangered Turkic languages: the case of Gagauz. In: Mark Janse & Sijmen Tol (eds.): *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. Amsterdam: Benjamins (Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science Series IV, Current issues in linguistic theory 240). 143–155.

Menz, Astrid (2006): On complex sentences in Gagauz. In: Hendrik E. Boeschoten & Lars Johanson (eds.): *Turkic languages in contact*. Wiesbaden: Harrassowitz (Turcologica, 61), 139–151.

Moşkov, Valentin A. (1904): *Mundarten der bessarabischen Gagausen : Text und Wörterbuch*. St. Peterburg: Kaiserliche Akad. der Wiss (Die Sprachen der nördlichen türkischen Stämme ; Abt. 1 Proben der Volkslitteratur, 10).

Özkan, Nevzat (1996): *Gagavuz Türkçesi grameri. Giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, tümce, sözlük, metin örnekleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Türk Dil Kurumu Yayınları, 657).

Pees, Carl (1894): Christliche Türken oder türkische Christen? In: *Österreichische Monatsschrift für den Orient* 20, 80–91.

Pokrovskaja, Ljudmila A. (1964): *Grammatika gagauzskogo yazıka: fonetika i morfologiya*. Moskva: Nauka.

Pokrovskaja, Ljudmila A. (1978): *Sintaksis gagauzskogo yazıka v sravnitel'nom osveşçenii*. Moskva: Nauka.

Recensămîntul populației, 2004. Culegere statistică = Perepis' naselenija, 2004 statističeskij sbornik = Population census, 2004 statistical compilation. Vol. 1. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale = Демографические, (2006). Chişinău: Statistica (Statistica Moldovei).

Soroçanu, Evdokiya (2006): *Gagauzların kalendar adetleri. Etnolingvistik araştırması*. Kişinöv: Gunivas.

Wittek, Paul (1951-52): Les Gagaouzes = Les gens de Kaykâüs. *Rocznik orientalistyczny* 17, 12-24.

